

4. delrapport

”Jeg bidt ham i hånden. Så ødelagde han mit lego”
Børns forståelser af og oplevelser med drilleri og mobning

Rikke Kamstrup Knudsen
Stine Lindberg
Jan Kampmann

Center i Barndoms- og Ungdomsforskning
Roskilde Universitetscenter
Marts 2009

Indhold

INDLEDNING	3
METODE	4
1: BØRNS FORSTÅELSER AF BEGREBERNE DRILLERI OG MOBNING	5
2: BØRNS OPLEVELSER MED DRILLERI OG MOBNING	9
AT FÅ ØDELAGT EN LEG	10
VOLD OG TRUSLER.....	10
SKÆLDSORD OG VERBALT DRILLERI	12
AT BLIVE GRINET AF NÅR MAN SLÅR SIG	14
INTRIGER, MAGTKAMPE OG AT BLIVE HOLDT UDENFOR	15
”DE STORE” DRILLER.	17
DER, HVOR DE VOKSNE IKKE ER.	18
NÅR DRILLERIER BLIVER TIL MOBNING.....	19
3: HÅNDTERING AF DRILLERIER	19
AT VÆRE LIGEGLAD MED ELLER IGNORERE DRILLERI	20
AT SIGE FRA – PÅ EGNE ELLER ANDRES VEGNE	20
’UNDSKYLD’	21
TRØST.....	22
REGLER TIL FOREBYGGELSE AF DRILLERIER	23
NÅR BØRN IKKE KAN HÅNDBERE SITUATIONEN SELV – OM VOKSENINDBLANDING	24
DEN VOKSNE SOM STRAFFENDE INSTANS.....	26
DEN VOKSNE SOM MÆGLER	27
STANDARDISERET RAMMESÆTNING AF BØRNS DRILLERIHÅNDBERING	28
AFRUNDING	29
LITTERATUR	31

Indledning

”Jeg bidt ham i hånden. Så ødelagde han mit lego”. Så kort og præcist beskrev en 5-årig dreng en oplevelse med drilleri mellem ham og en af hans kammerater i børnehaven. Drengene fik hjælp af en pædagog, og de blev hurtigt gode venner igen. At drille og blive drillet er oplevelser der fylder en del i børns hverdagsliv. Det er en integreret del af den måde børn orienterer sig mod hinanden og omgås hinanden på, og for at forstå børns hverdagsliv må man således også søge at forstå de betydninger børn tilskriver drilleri og håndteringen heraf. Børn driller for sjov og for alvor, for at positionere sig selv, for at tage hævn, af kedsomhed, af afmagt eller når en sjov leg pludselig bliver alvor. Nogle gange er drilleriet tilgivet med det samme, og legen fortsætter, andre gange er det en så smertefuld oplevelse for den det går ud over at der må voksenhjælp til for at redde trådene ud, og i enkelte tilfælde bliver ondsksfulde drillerier eller udelukkelse en fast del af børnenes relationer til hinanden.

Nærværende rapport omhandler 4-8årige børns forståelser af og oplevelser med drilleri og mobning. Den undersøger den betydning børn lægger i begreberne, og afdækker deres konkrete oplevelser med drillerier og måder at håndtere sådanne situationer på. Artiklen bygger på interviews med 125 børn, foretaget som en del af et følgeforskningsprojekt tilknyttet Red Barnets pilotprojekt Fri for Mobberi. Følgeforskningsprojektet gennemføres af en gruppe forskere fra Center i Barndoms- Ungdoms- og Familielivsforskning ved Roskilde Universitet.¹

I Danmark har det hidtil været sparsomt med forskning i og evaluering af mobbeforebyggelsesprogrammer. Følgeforskningen har til hensigt at indkredse, dokumentere og vurdere de processer, udviklingsprojektet iværksætter. Forskningens fokus rettes blandt andet konkret mod børnenes indbyrdes relationer, de professionelle virke med børnene og graden af forældreinvolvering. Et vigtigt aspekt af forskningen er børnenes eget perspektiv på fænomenet mobning. Det er dette aspekt vi med denne rapport vil formidle.

Nærværende forskning adskiller sig på en række punkter fra tidligere undersøgelser om mobning i Danmark. En væsentlig forskel er at denne forskning har fokus på *forebyggelse* og de mindre børn. Forskningen følger et helt konkret program til forebyggelse af mobning hvor tre kommuner og en række institutioner er udvalgt til at deltage. Tidligere undersøgelser om mobning har primært haft et kvantitativt sigte som blandt andet har givet et billede af mobningens omfang. Således viste for eksempel en undersøgelse fra Dansk Center for Undervisningsmiljø i slutningen af 2006 at knap hver femte barn i en skoleklasse bliver mobbet². Følgeforskningen bag Fri for Mobberi har et mere kvalitativt sigte. For det andet har der i tidligere undersøgelser været rettet fokus på skolebørnene frem for børnehavebørnene. Herom skriver Red Barnet i deres baggrundsmateriale om Fri for Mobberi:

¹ Udgivne delrapporter vedrørende projektet kan findes på Red Barnets hjemmeside <http://www.redbarnet.dk>.

² http://www.redbarnet.dk/Admin/Public/DWSDownload.aspx?File=%2FFiles%2FFiler%2FMobning%2FBaggrund_friformobberi.doc.

”Eksakt viden om førskolebørns udstødselsadfærd er desværre en mangelvare. Derfor er vi forsigtige med at påstå, at der findes systematisk mobning i børnehavegrupper. Til gengæld ved vi, at fænomenet ofte folder sig ud i skoletiden”³

Følgforskningen som er knyttet til Fri for Mobberi muliggør et mere kvalitativt indblik i hvordan drilleri – og kimen til noget der kunne blive mobning – opleves af børnene. En pointe er at anlægge og formidle et børneperspektiv på det brogede sociale fænomen som drilleri og mobning må siges at være. Med børneperspektiv menes at barnets *oplevelse* af et givent fænomen søges forstået, og det er således *barnets* perspektiv og ikke et perspektiv *på* barnet der anlægges. Dette indbefatter et børnesyn hvor barnet anskues som et aktivt, sagkyndigt og meningsdannende subjekt som er ekspert i forhold til at vide hvordan det er at leve dette særlige liv (Kampmann 2000: 25; Sommer 2003: 85).

Forskning i et børneperspektiv, i betydningen at vi skal så tæt som muligt på barnets egen psykiske, sociale og kulturelle bearbejdning og forståelse af verden, er imidlertid fyldt med metodeproblemer. Selv når det drejer sig om børn der er gamle nok til at udtrykke sig verbalt gennem interviews, indebærer metodetilgangen altid et mere eller mindre fortolkende voksenperspektiv. Vi er nødt til at ”ordne” materialet, ikke blot i den efterfølgende analyse, men allerede i selve registreringen (Kvale 1996). Som interviewer må man også give børns udsagn mening og retning ved at kategorisere deres adfærd i ”mønstre” med henblik på at skabe sammenhæng for andre. Man skal således være opmærksom på, at børneperspektivet altid er et udtryk for at: ”det er de voksne (forskerne), der gennem refleksion skal forsøge at fremstille noget, de ikke selv er en del af, mens barnet er en del af det og midt i det, uden at det (nødvendigvis) reflekteres af barnet. Børneperspektivet er således de voksnes *forsøg* på at forstå og sætte sig ind i de tanker og opfattelser barnet har af sit eget liv” (Kampmann 1998: 6).

En styrke ved at anlægge et børneperspektiv er selvsagt at nærme sig et indblik i hvordan *børnene* oplever verden – og herved kan vi få noget andet at vide end hvis vi blot formidlede de voksnes refleksioner. Således har vi i forbindelse med følgforskningen i Fri for Mobberi erfaret at begreberne drilleri og mobning defineres langt mere åbent af børnene end de gør af de voksne. For specielt de yngste børn omfatter drilleri fx også episoder hvor der blot sker noget ubehageligt, men ikke intentionelt chikanerende, i samværet med andre børn. At blive skubbet til ved et uheld kan godt karakteriseres som drilleri ganske enkelt fordi ’at blive skubbet’ indgår i kategorien. Det betyder ikke *nødvendigvis* at børnene ikke kan skelne mellem hvad der er og ikke er intenderet, når de fortæller om det, men det viser os at definitionen af drilleri ikke er så snæver for de interviewede børn.

Metode

Som nævnt bygger nærværende rapport på interviews med 125 børn i alderen 4 til 8 år. Disse interviews er lavet som del af en større empiriindsamling, fordelt over en række empiriske ’nedslag’ med dataindsamling over en periode på 2 år. I den forbindelse – og i tråd med formålsbeskrivelsen for følgforskningen – har vi valgt at afprøve forskellige metodiske tilgange til børneinterviewet.

3

http://www.redbarnet.dk/Admin/Public/DWSDownload.aspx?File=%2FFiles%2FFiler%2FMobning%2FBaggrund_friformobberi.doc

De forskellige typer af børneinterviews tæller tegneinterviews, gående interviews, interviews med udgangspunkt i fotos børnene selv havde taget af steder på skolen, samt interviews foretaget med udgangspunkt i en oplæst historie omhandlende drilleri.

Udgangspunktet for alle interviewtyperne var en opfordring til barnet om at genkalde sig engang hvor det havde oplevet enten selv at blive drillet, hvor det havde drillet andre, eller hvor det havde været vidne til noget drilleri. Afhængig af typen af interview som barnet deltog i, skulle det enten 1) lave en tegning af episoden og fortælle om den efterfølgende eller undervejs i tegneprocessen, 2) gå en tur sammen med interviewerens på skolens eller børnehavens område og her fortælle om de episoder med drilleri som var foregået på de bestemte steder barnet valgte at vise, 3) med engangskameraer tage billeder af de forskellige steder hvor barnet huskede at have oplevet drilleri og efter fremkaldelsen dagen efter fortælle om de enkelte episoder, eller 4) kommentere en oplæst historie. Intentionen med disse tilgange har været at få børnene til dels at huske og fortælle om *konkrete* oplevelser med drilleri eller mobning, dels at indkredse børnenes forståelse af selve begreberne drilleri og mobning. Gående interviews samt fotointerviews havde endvidere det formål at give indsigt i børnenes oplevelse af skolens fysiske rum som arena for drilleri – i forhold til deres konkrete oplevelser såvel som deres forestillinger. De afprøvede metoder har fungeret som en form for ”støtteforanstaltninger” i interviewsituationen, som har haft til hensigt at skabe en afslappet stemning og nedtone interviewerens autoritet, for herved at give plads til barnets *egne umiddelbare* historier, frem for barnets eventuelle forestillinger om hvad interviewerens gerne ville høre. Foruden den ovenstående rammesætning om interviewet blev der taget udgangspunkt i semi-strukturerede interviewguider.

Valget af børn der blev interviewet, blev truffet ud fra hensyntagen til en ligelig fordeling mellem kønnene, et bestemt antal børn på de forskellige alderstrin/klassestrin, samt ikke mindst hvem der havde lyst til at deltage idet deltagelse selvsagt var frivilligt for børnene. Historieinterviews blev kun lavet i børnehaverne, tegneinterviews blev lavet i børnehaverne og børnehaveklasserne, gående interviews blev lavet i børnehaver, børnehaveklasser og 2. klasser, mens fotobaserede interviews kun blev lavet med børn i 2. klasserne. Efter hvert interview fik barnet lov til at lytte til sig selv på optageren. Det var vores erfaring at de fleste børn syntes det var en god oplevelse at deltage i interviewene.⁴

1: Børns forståelser af begreberne drilleri og mobning

For børn i alderen 4-8 år er drilleri et særdeles bredt begreb. I børnenes forståelse indbefatter det en lang række fysiske overgreb såsom at slå, sparke, nive, skubbe, hive i hår mv. De fleste børn inkluderer også andre former for ubehagelig eller irriterende adfærd, såsom at række tunge, tage andres ting, lyve, bruge skældsord, lukke andre ude af legen, ødelægge andres lege, følge efter andre selvom de ikke bryder sig om det, og at grine når der er nogen der slår sig. For en del børn er det at slås også indbefattet i drilleri-begrebet, selvom det kræver to aktive parter.

Generelt er der på tværs af alder en forholdsvis fælles forståelse af begrebet ”drilleri”. Der er dog også vigtige, aldersrelaterede forskelle i børnenes måde at definere og afgrænse begrebet på.

⁴ Se endvidere rapporten: *Erfaringer med børneinterview i forskningssammenhæng* af Knudsen m.fl. (2009) der også findes på Red Barnets hjemmeside, <http://www.redbarnet.dk>. Her behandles desuden en fjerde metodisk tilgang som ikke er blevet brugt i de her aktuelle børneinterviews, nemlig casebaserede interviews.

Eksempelvis taler flere af børnehavebørnene om at bide, hvilket ingen af de ældre børn nævner. Dette skyldes sandsynligvis, at det at bide er en adfærd som forsvinder når børn starter i skole. At bagtale andre eller at kommentere andres udseende eller påklædning negativt er derimod former for drilleri som næsten kun nævnes af skolebørnene. Når børnene forklarer hvilke skældsord de opfatter som ubehagelige, er der også en tydelig aldersforskel, idet de yngre børn nævner ord som ”dum”, ”røv” og ”lort”, mens nogle af børnene i 2. klasse inkluderer mere seksuelt ladede skældsord, såsom ”pikslikker” og ”luder”. De fleste børn er meget konkrete i deres beskrivelser af hvad de forstår ved drilleri, idet drilleri defineres som specifikke handlinger. Men der er også enkelte børn – særligt de ældste – som i deres forklaringer af begrebet tager udgangspunkt i modtagerens oplevelse af situationen: ”Drille, det er for eksempel at gøre noget andre ikke vil have” (Florian 2. kl.).

En interessant dimension af børnenes forståelse af begrebet drilleri er at en del børnehavebørn, men også flere skolebørn, tilsyneladende ikke opfatter intentionalitet som et nødvendigt aspekt af det at drille. Flere inkluderer også at falde ved et uheld samt at komme til at skubbe eller lignende uden at det er med vilje. Et eksempel på denne forståelse ses i nedenstående interviewuddrag med en pige i børnehavealderen:

Interviewer: Hvad er det værste du kunne forestille dig at blive drillet med?

Sine: At få kastet sand ind i munden.

Interviewer: At få kastet sand ind i munden, ja. Har du prøvet det? Ja? Hvad skete der da?

Sine: Det var ikke med vilje de gjorde det.

Interviewer: Det var ikke med vilje? Nej, okay...

Sine: Det var nogen der prøvede at grave og havde vendt ryggen til og gravede bagud. Det skal man ikke. Så kan man jo ikke se om der kommer nogen bagfra der ikke lige har set det (Sine 5 år).

For Sine er det hendes egen oplevelse af ubehag der er i centrum. I tråd med ovenstående pointe bruger en del børnehavebørn udtrykket ”jeg kom til at...” når de fortæller om hvordan de har drillet andre, hvilket nedenstående interviewuddrag er et eksempel på:

A: Det var fordi jeg kom til at skubbe hende.

I: Ja. Hvordan kan det være?

A: Det var fordi hun sagde at jeg ikke måtte være med (Mikkel 5 år).

I Mikkel beskrivelse af episoden er der intet misforhold mellem den manglende intention som ligger i udtrykket ”at komme til”, og det at hans handling faktisk havde en begrundelse. En tolkning af denne – forholdsvis udbredte – måde at udtrykke sig på kunne være at børn i en meget tidlig alder er klar over at fysiske overgreb på andre børn ikke er socialt acceptabel adfærd. Ikke desto mindre sker det af og til at de tyer til vold når de føler sig uretfærdigt behandlet. Børnene har som udgangspunkt ikke en intention om at slå, skubbe eller lignende, men deres følelser løber af med dem, og de ”kommer til” at gøre noget de godt ved de ikke bør. Følgende er de således også i stand til at sætte ord på hvorfor de handlede som de gjorde, når de sidder over for en voksen autoritet som forventer en forklaring. I en sådan situation er ”kom til” den forklaring som udtrykker mindst intention og dermed mest uskyld i forhold til den ikke acceptable handling.

Drilleri kan også være sjovt hvis det foregår mellem venner. At lave sjov med hinanden og drille hinanden på en fredsommelig måde er en del af den måde mange børn er sammen med deres kammerater på – på samme vis som det er en del af de voksnes samvær. Fatima fra 2. klasse forklarer:

”Det er sådan, hvis jeg nu driller ham, laver sådan noget sjov med ham, så siger han.. altså så begynder han nogle gange med at blive sur, og så siger jeg: ’Hallo, jeg sagde det ligesom kun for sjov’. Så begynder vi bare at drille hinanden for sjov” (Fatima 2. kl.).

Citatet viser at der kan være en hårfin grænse mellem sjov og alvor – noget der er ment i sjov kan blive taget alvorligt, men det kan også hurtigt skifte hvis misforståelsen bliver opklaret. Det er dog ikke altid at der hersker enighed om hvorvidt en specifik episode var sjov eller ej. Flere børn fortæller om at blive misforstået når de bare ville lave sjov, og modsat fortæller en del børn om oplevelser hvor barnet der drillede dem, hævdede at det blot var for sjov – men hvor denne opfattelse altså ikke bliver delt. I flere af børnehaverne og skolerne har personalet introduceret udtrykkene ”at drille for sjov” og ”at drille for alvor” for at undgå det negativt ladede ord ”mobning”. I de voksnes optik er det der adskiller de to måder at drille på, hvorvidt *begge parter* oplever at noget er sjovt. Flere af børnene har taget sprogbrugen til sig, men ikke nødvendigvis den betydning de voksne lægger i den. For flere børn betyder ”at drille for sjov” blot at den der driller, har det sjovt med det.

Langt de fleste af de interviewede børn har en klar forståelse af at kønsforskelle spiller ind på hvor meget og på hvilken måde børn driller. Drengene ses af såvel piger som drenge som de største ballademagere og tillægges en større andel af de daglige drillerier end pigerne. Men der er selvfølgelig også undtagelser. Nogle børn mener at piger og drenge driller lige meget, og en pige fortæller at det i hendes klasse er pigernes drillerier og konflikter der fylder mest. Piger og drenges måder at drille på beskrives af de fleste børn som forskellig, om end nogle – særligt de yngste børn – har svært ved at sætte ord på forskellen. Drengenes måde at drille på beskrives typisk som vildere og mere fysisk end pigernes, mens pigernes drilleri oftere handler om at sige sårende ting til andre, såsom at man ikke vil være venner mere. Nedenfor citeres tre typiske udsagn om kønsforskelle fra børn i forskellige aldersgrupper:

”Drengene, de skubber, og pigerne de siger bare et eller andet” (Nina 5 år).

”Piger de driller sådan stille og roligt, og drenge driller altså hårdere, synes jeg” (Lukas 0. kl.).

”Jeg synes mere pigerne slås med ord end drengene. De [drengene] slås bare med at de står og banker hinanden og sådan noget” (Ellen 2. kl.).

Enkelte af de interviewede børn fortæller dog også at piger nogle gange slår. Eksempelvis forklarer en dreng i 0. klasse at piger ganske vist af og til slår ligesom drenge, men at de ikke slår særligt hårdt, og en pige i 2. klasse fortæller at hun har været oppe at slås med en af sine veninder. På samme måde beskriver flere børn at drenge også bruger verbalt drilleri men på en lidt anden måde end piger. En pige i 2. klasse siger at drengene bruger *”sådan nogle skarpe ord”* fx *”pik”*, mens pigerne mere siger ting som *”hvor er du tarvelig”* (Charlotte 2. kl.). En lignende forståelse giver en pige i en af børnehaverne udtryk for:

”Drenge kan godt sige at ’du er en lort’, og piger siger at ’du må ikke være med i vores leg’... de siger ikke ’lort’ og bandeord” (Marie-Louise 5 år).

Mens drengene bruger skældsord, er pigernes verbale drillerier primært rettet mod det personlige eller interpersonelle samt trusler om udelukkelse fra lege, besøg hos hinanden eller

fødselsdagsfester. En anden kønsforskel som kommenteres af flere børn, er at drenge er slemme til at grine og gøre nar når der er nogen der græder, hvilket mange børn oplever som meget sårende.

Drilleri forbindes som oftest med interaktioner der foregår blandt børn på eget klassetrin eller ældre drenge. Børnene taler ofte om ”de store”, og udtrykket refererer oftest til elever på klassetrinnet *lige* over dem selv og ikke elever på de ældste klassetrin. Eksempelvis fortæller en pige i 0. klasse om hvordan hun er blevet drillet af nogen der ”*var så store at de var syv år*” (Camilla 0. kl.). For børnene har et enkelt år eller klassetrin stor betydning, så en syvårig dreng kan virke skræmmende stor når man selv kun er seks. Nogle enkelte børn forbinder også drilleri med børn i de mindre klasser eller med deres egne mindre søskende. Men i så tilfælde har drilleriet mere karakter af irritationsmomenter end noget virkelig ubehageligt, sårende eller skræmmende.

I de senere år har der været meget fokus på mobning, og begrebet har følgelig også fundet vej ind i mange børns ordforråd og begrebsverden. For mange børn i alderen 4-8 år er begrebet dog stadig fremmed, eller det bruges tøvende eller i en meget bred betydning. Det gælder fx Hanib fra 2. klasse:

”Altså, jeg har hørt det der, hvad hedder det? Det der ’mobbe’, det har jeg hørt, og der er nogen der har prøvet at forklare mig.. i hvert fald Sanne og Mogens [to af hans lærere] de har prøvet at forklare mig. Men jeg glemmer det (...) Jeg tror det er noget med at drille eller sådan noget” (Hanib 2. kl.)

At Hanib ikke kender begrebet kan muligvis forklares med hans ikke-danske baggrund. Der er dog også etnisk danske børn i 2. kl. som er tøvende over for begrebet mobning. Blandt børnehavebørnene kendte kun få betydningen af ordet, mens flere af de lidt ældre børn både kender og bruger begrebet. Nogle enkelte skolebørn brugte under interviewet spontant begrebet til at beskrive oplevelser eller relationer fra deres hverdagsliv. De fleste børn som kendte ordet ”mobning”, brugte det dog mere eller mindre synonymt med at drille, hvilket de tre nedenstående citater er eksempler på:

”Mobbe, det er når man driller hinanden [...] Når man sparker og slår og siger grimme ord” (Lærke 0. kl.)

”At der er nogen der siger at man er en bangebuks. Det er at mobbe. (...) Og at man siger at man er dum, og at man siger at man skal skubbe én. Og så at man siger at man ikke må være med” (Mikkel 5 år).

”Det betyder.. det er dem der driller. Det er bare et andet sprog – ’mobber’” (Joakim 0. kl.).

De tre citerede børn skelner ikke mellem drilleri og mobning; for dem er det det samme. Som Joakim siger, er det ”bare et andet sprog”, men det betyder det samme. For ham er det et slags fremmedord som han ikke umiddelbart selv ville bruge, selvom han har en vis forståelse af ordets betydning. Andre børn – især skolebørn – beskriver mobning som noget der er *værre* end at drille:

”Det er sådan, hvor man bliver drillet helt vildt meget” (Fatima 2. kl.).

”Mobning, det er sådan noget hvor man bliver ved med at gå efter den samme og gør det samme ved én. Drilning, det er bare sådan hvor man måske gør det én dag ved én og så ved en anden en anden dag” (Selina 2. kl.).

”når man mobber, så er det sådan noget der ikke er særligt sjovt. Sådan så man bliver rigtig, rigtig, rigtig ked af det. Men når man driller, så er det bare sådan at så bliver man lidt ked af det, og så finder man hurtigt nogen at lege med igen. Man bliver meget ked af det hvis man bliver mobbet” (Miriam 0. kl.).

De tre citerede børn lægger i deres forklaring af hvad mobning er, vægt på forskellige dimensioner af begrebet. Fatima forklarer mobning som intensiveret drilleri, mens Selina betoner at mobning – modsat drilleri – er rettet mod den samme person der udsættes for gentagende ubehageligheder. Miriam forklarer mobning ud fra den følelse som opstår i den der bliver udsat for mobning. Både drilleri og mobning medfører en følelse af at være ked af det, men følelsens *intensitet* er forskellig og dermed også lysten, evnen eller viljen til at lægge oplevelsen bag sig og komme videre i nye legerelationer.

Generelt bliver børnenes forståelser af begreberne drilleri og mobning mere nuancerede med alderen, men der ses også store variationer som ikke kan tilskrives alder. Enkelte børn i 0. klasse beskriver sikkert og detaljeret forskellen mellem begreberne, mens nogle børn i 2. klasse er usikre på hvad mobning er for noget. Sådanne individuelle forskelle kan hænge sammen med mange ting fx børnenes refleksionsniveau og sproglige bevidsthed, hvorvidt de er blevet præsenteret for ordene i deres relationer med voksne og ældre børn, de enkelte børns generelle selvsikkerhed i at formulere sig og meget andet.

2: Børns oplevelser med drilleri og mobning

At drillerier fylder i børns institutions- og skoleliv, kan der ikke herske tvivl om. Alle de interviewede børn kunne fortælle om oplevelser hvor de var direkte involveret, eller hvor de befandt sig i periferien af drilleriet, enten blot som tilskuere eller som hjælpere og trøstere for den det gik ud over. Mens børnehavebørnenes fortællinger typisk er korte og for en stor del handler om fysisk drilleri såsom at skubbe, sparke og slå, er især beretningerne fra børn i 2. klasse mere detaljerede, og flere af dem handler om mere subtile former for drilleri såsom intriger og udelukkelse der udspiller sig over tid.

Mens de fleste drillerier sker med fuldt overlæg, enten som en form for tidsfordriv, eller fordi børnene ser sig sure på hinanden, synes en del drillerier og konflikter at udspringe af misforståelser og hændelige uheld. Flere børn fortæller om at være kommet til at støde ind i et andet barn eller lignende hændelser hvorefter den anden reagerer voldsomt. Et eksempel på dette ses i nedenstående interviewuddrag:

”Det var fordi jeg legede med mine venner, og så kom jeg til at skubbe til én, men det var ikke med vilje. Og så skubbede han bare igen. Og jeg sagde undskyld, men det hjalp ikke. Det var ikke særligt sødt” (Karoline 2. kl.).

Børnenes fortællinger tyder på at den måde at reagere på er ret almindelig. I den pågældende situation følte Karoline sig uretfærdigt behandlet, men hun optrappede ikke konflikten yderligere.

Andre gange kammer en sjov leg eller forsonligt drilleri pludselig over og bliver alvor for en af de involverede parter:

”Det var fordi vi legede stop-bold, og så lige pludselig tabte Hanib. Og så sagde jeg for sjov: ’Fordi du tabte, græder du’. Så kom han op og tog mig bag.. tog kvælertag og smed mig ned på gulvet” (Fatima 2. kl.).

”Det er fordi, når vi slår sådan for sjov, så gør vi det ikke hårdt. Men Anders, når vi leger.. slår og slår for sjov, så gør han det hårdt, så det gør ondt” (Katrine 5 år).

I Fatimas fortælling driller hun klassekammeraten Hanib og går over hans grænser ved at påstå at han græder fordi han taber. I Katrines beretning ligger der en vurdering af at Anders har svært ved at afkode andre børns grænser og uskrevne regler for hvor hårdt man må slå, når det bare er for sjov. Anders’ handlemåde gør ham i en vis udtrækning uønsket i fysiske lege.

At få ødelagt en leg

At drille ved at modarbejde eller sabotere en leg er et tema som fylder meget i børnenes beretninger på tværs af køn og alder. Leg er vigtig for børn idet det er gennem leg at børn skaber og vedligeholder venskaber (Andersen & Kampmann, 1996). Det er derfor både forstyrrende og frustrerende når legen ødelægges. I nedenstående citater fortæller tre børn om hvordan nogle andre børn ødelagde deres lege:

”Vi fandt på en leg der hedder ’labyrint-ting’. Man skulle være inde i det der – det er en slags labyrint skolen har. Så er det at.. så var der nogen der stod i vejen for os, så vi sagde: ’Hold op. Forsvind!’ Så stod de bare der hele tiden og sagde: ’Nej, vi gider aldrig fjerne os’. Så kunne vi ikke lege det” (Johan 2. kl.).

”Min veninde og mig selv, vi har lavet en hule dér. Og der var nogen der bare kom ind og ødelagde den. (...) Så kom de bare ind og knækkede alle grenene og det hele. Og puttede en hel masse blade derind, når vi havde sådan nogle blade på en pind og havde fejlet det og det hele” (Maja 2. kl.).

”Det var nede i frikvarteret, at én der hedder Thomas, han drillede Lotte der sidder derhenne, og én der hedder Mette og mig og én der hedder Sine K og én der hedder Sine M som også er med til det her. Vi legede sammen, og så kommer han, for eksempel mens vi sjipper, så hopper han ind i sjippetovet. Og så siger vi til ham rigtigt, rigtigt mange gange at han skal lade være. Og sådan noget gør han rigtigt tit” (Selina 2. kl.)

For alle tre børn var oplevelsen af at få en god leg ødelagt irriterende. Mens der for Johan og for Maja var tale om enkeltstående oplevelser, er det for Selina og hendes veninder en tilbagevendende begivenhed at Thomas som går i deres parallelklasse, saboterer deres lege og ikke stopper når de beder ham om det.

Vold og trusler

Fysiske måder at drille på såsom at skubbe, slå, sparke osv. er et andet dominerende tema i børnenes fortællinger på tværs af alder. Samtidig er fysiske drillerier også den type drilleri hvor der

ses den største kønsforskel idet stort set alle fortællinger inden for dette område inkluderer en eller flere drenge som den drillende part.

”Jeg gyngede på den her gyng. Så stod jeg af, og så skubbede Mikkel mig ind i gyngen sådan der og mange gange, og det gjorde ondt” (Siri 5 år).

”Han sparkede os... Så tog han mig i min taske fordi vi skulle til gymnastik.. Og så sparkede han mig.. så.. så faldt jeg bagover” (Egil 2. kl.).

I begge tilfælde var børnene uforstående over for hændelsen idet de ikke forstod modpartens intentioner. Andre gange opstår fysiske drillerier dér hvor verbale forhandlinger strander, og der opstår konflikter som børnene ikke magter at løse med ord. Eksempelvis fortæller Astrid i 2. klasse om hvordan hun for nyligt kom op at slås med en af sine bedste veninder:

”Altså, først så skulle vi spille computer. Så så vi en anden som spillede sådan et sjovt spil. Men vi kunne ikke huske vores koder. Så.. et eller andet der hedder en portefoliemappe eller hvad det nu er.. så kiggede vi i den for at se hvad vores koder var, for det var der de stod. Og så gad hun ikke vise mig hvad min kode var, og imens stod hun bare og kiggede på alle de andres koder. Og så begyndte vi at komme op at slås. (...) Vi sparkede lidt og rev i hår” (Astrid 2. kl.).

For Astrid var det ikke nogen rar oplevelse, men det var dog heller ikke en oplevelse som umiddelbart satte sig markante spor i hendes venskab med den pågældende pige som hun fortsat betegnede som en af sine bedste veninder. For piger er fysiske måder at drille på mere usædvanligt end det er for drengene.

Nogle gange er frygten for det uforudsigelige en lige så alvorlig som selve handlingen. Angsten for hvad der kunne ske, kan være mindst ligeså væmmelig og skræmmende som at blive udsat for faktiske fysiske overgreb – eller måske værre da det kan udvikle sig i fantasien. Siri på 5 år fortalte i et interview om en oplevelse hvor hun og hendes veninde Andrea var ude på børnehavens legeplads sammen med et par drenge. De legede en leg hvor det gjaldt om at fange hinanden, men legen tog pludselig en drejning da drengene lukkede de to piger inde i et skur og satte en pind i håndtaget så de ikke kunne komme ud. Pigerne protesterede, men drengene lukkede dem ikke ud, og der var ingen voksne på legepladsen da de store børnehavebørn havde fået lov at gå ud alene. Drengene gjorde ikke andet ved pigerne, men Andrea blev meget bange over at være lukket inde og begyndte at græde. Ligeledes fortæller Sif i 2. klasse om en oplevelse hvor to drenge fra parallelklassen skræmte hende og hendes veninder med truslen om at slå:

”Så var der sådan noget is her, så stod vi og skøjtede på det. Så lige pludselig kommer der så nogle drenge bagfra det der skur. Så kommer de med en vildt lang pind, og så siger de: ’Det der, det er altså vores’. Og så siger vi alle sammen: ’Nej, fordi vi må alle sammen være her’. Og så begynder de altså at true os med den der store pind. Og så skynder vi os at løbe væk, og så går vi op til et andet sted” (Sif 2. kl.)

Mens Sif fortæller om oplevelsen som fandt sted dagen før, er hun tydeligt påvirket. I hendes måde at fortælle historien på er det tydeligt at det centrale i historien ikke er at de to drenge ødelagde en sjov leg, men forestillingen om og frygten for hvad drengene kunne have fundet på at gøre med den ”vildt lange pind”. Selvom drengene hverken var ældre eller i overtal, oplevede Sif situationen som faretruende, og pigernes løsning på situationen var da også at give op og løbe væk.

Skældsord og verbalt drilleri

Som nævnt tidligere spiller verbal chikane også en stor rolle i børnenes fortællinger om oplevelser med drilleri. Verbal chikane kan tage sig ud på forskellige måder, fx som tarvelige eller krænkende kommentarer, bandeord eller hårde udtryk. Fælles for dem er at de virker sårende. Et eksempel på verbalt drilleri er når man får at vide man har grimt tøj, selv er grim eller lignende. Det giver Silje et eksempel på her:

”Hun har gået rundt og sagt til mig at jeg har nogle grimme sko, og jeg går i noget grimt tøj og.. alt sådan noget” (Silje 2. kl.).

Denne form for chikane er umiddelbart ikke særlig raffineret da den er meget direkte – men den er effektiv. En anden type verbal chikane kan kategoriseres under emner der har seksuelle referencer. Selvom emnet stadig kan være spændende for børnene, går det helt klart over børnenes grænser når det opleves som personligt. Det er følgende et eksempel på:

”Der er en der går og driller mig med ... han hedder Valdemar.. at pigerne de får bryster når vi bliver store. Så griner han bare” (Maiken 5 år).

De seksuelle referencer ligger også implicit i følgende citat hvor en pige fra 0. klasse fortæller at en dreng fra hendes klasse ofte bliver drillet af drengene fra klassen:

”Det er fordi der er en der hedder Pernille fra første (...) så er der nogen der går rundt og kalder: ’Peter og Pernille er kærester’ og sådan noget. Og så er der også nogle der siger at Peter går med pigesko” (Nikoline 0. kl.).

De seksuelle referencer virker provokerende og krænkende på børn – lige såvel som de ofte gør på voksne – fordi de har forbindelse til et tabuiseret emne. De traditionelle bandeord refererer typisk til emner som religion, sygdomme og kroppens nedre funktioner, dvs. afføring og seksuallivet, mens nyere (og især børns) skældsord, øgenavne og bandeord refererer til områder som social eller biologisk status, etnisk baggrund, mangel på intelligens, manglende maskulinitet lavstatus-følelser og egenskaber (fx lille og bange) samt dyrelighed. For yngre generationer og børn er det særligt kroppens nedre funktioner, der er populære at anvende i verbal chikane, mens især små børn ofte finder på at drille med og føler sig særlig ramt af udtryk med referencer til dyr, skriver Rathje & Andersen (2005) og Sørensen (2006).

I det følgende eksempel fortæller en pige på 5 år, at hun blev ked af det over at nogle andre børn råbte nogle sårende ord efter hende:

”Da jeg var ovre ved Selina for at spørge om hun kunne lege, så var Laura derovre, og Lauras to søstre som bor sammen med Laura. Så det første de sagde, var: ’Selina er på ferie, hvis det er det du skal over og spørge om’, og så råbte de: ’Bangebuds med ble på, det gider vi ikke at se på’... Og der var ingen der var med mig, og så blev jeg ked af det og cyklede hjem og fortalte det til min mor og min far” (Katrine 5 år).

Som det ses, falder de sårende ord ind under de nævnte kategorier: kroppens nedre funktioner og en lavstatus-følelse som det at være bange. Eksemplet er ikke det eneste som handler om at blive

drillet med at gå med ble. Det vidner om at det i høj grad er et ømt punkt for børnene, sandsynligvis fordi der heri ligger en antydning af at man stadig bare er en lille baby der ikke kan kontrollere egne kropsfunktioner. Fordi den periode i livet endnu er så tæt på for børnene (og selv ældre børn kan jo have brug for ble om natten), er det et virkelighedsnært og reelt tabuiseret og sårende emne at nævne. I ovenstående eksempel indgår det desuden i et for de fleste børn velkendt rim der synges som en 'drille-sang'. Dette forstærker naturligvis oplevelsen for pigen. I lighed med ovennævnte eksempel har flere af de ord som børnene i de følgende eksempler fortæller om, netop reference til de nævnte tabuiserede områder:

"Der er nogen der har drillet mig i dag. Det er fordi de sagde 'din baby-taber' til mig" (Valdemar 5 år).

"Det var fordi at lige pludselig var der én fra tredje, han begyndte at kalde mig 'abefjæs', tror jeg det var, og så begyndte han at tegne sådan noget abefjæs nede i sandkassen. Og så lige pludselig kom Jonathan fra min klasse med til at gøre det. Og så lige pludselig var der nogen fra første der begyndte at gøre det også. (...) Så blev jeg faktisk rigtig, rigtig ked af det indeni" (Viola 2. kl.).

"De siger 'gummihund' og 'overskæg' og 'lille kylling'... og så siger de at mig og Alma er kærester" (Lærke 0. kl.).

I det sidste af de tre citater indgår også ordet 'overskæg', et udtryk som ikke umiddelbart ville betegnes som et øgenavn af voksne. Men sådan som pigen her fortæller om det, kunne det ligeså godt have været 'idiot' eller et andet mere gængs skældsord. Eksemplet viser at det ikke altid er særlig afgørende *hvad* der siges, men at konteksten og måden udtrykket siges på, har afgørende betydning for opfattelsen, og for hvorvidt det opfattes som drillende og sårende/krænkende.⁵

Tonefaldet kan ikke læses i det nævnte citat, men både intonation og mimik spiller naturligt nok en væsentlig rolle for tolkningen af brugen af ordene – specielt af de ord som umiddelbart ikke kan betegnes som bandeord. Når børnene bliver så forargede, fornærmede eller kede af det, skyldes det selvsagt at de opfatter ordene som bandeord/skældsord/øgenavne. Eller rettere: fordi de opfatter *intentionen* i ytringen på denne måde.

Et andet eksempel på hvordan et ord der *i sig selv* normalt ikke bliver opfattet som krænkende, kan bruges drillende og med en sårende effekt, er en pige som fortæller om hvordan hun og hendes veninder drillede en af drengene fra klassen. De havde hørt drengens far kalde ham et kælenavn, og så kaldte de ham det også selvom han blev sur over det. De skrev også kælenavnet på en seddel og lagde den i hans skab. Episoden blev taget op i klassen, og pigerne måtte sige undskyld til drengen. Mens det stod på, syntes den interviewede pige at det var rigtig sjovt, men bagefter kunne hun godt se at de havde gjort drengen ked af det. To andre af de interviewede piger fortæller den samme historie. Drengens far havde taget episoden op med pigernes forældre – som sandsynligvis har taget det op med deres døtre. Alt sammen noget der kan forklare hvorfor denne historie har gjort så stort et indtryk at de alle uafhængigt af hinanden fortæller om det.

Et sidste eksempel på verbalt drilleri, som i øvrigt også fortælles om af flere forskellige børn, er følgende - umiddelbart harmløse – historie som har gjort et stort indtryk på tre piger i en af børnehaverne:

⁵ Se endvidere Sørensen 2006

”Men skal jeg sige dig hvad der var værst den dag? Hvad Frederik han sagde til mig, og så de tre andre? Det var Mona, Sine og Sidsel. Frederik Belmann, han sagde at han havde to leverpostejsmadder med, og det var også rigtigt. Men skal jeg sige dig hvad han sagde bagefter? ’Det giver lige fire’, og vi var også fire. Og så sagde han: ’Jeg vil brække den over.. begge to, og så vil jeg smide dem i hovedet på jer!’ . Det sagde han!” (Katrine 5 år).

Denne form for verbalt drilleri har snarere præg af at være frækheder og provokation, end decideret onskabsfuld rygtedannelse, øgenavne eller lignende. Men ikke desto mindre er det en hændelse der er blevet oplevet som tarvelig og grænseoverskridende for de tre piger, der hver især, uafhængigt af hinanden, fortæller om det.

At blive grinet af når man slår sig

Noget der gør rigtigt ondt på børn, er at andre griner af én i situationer hvor man har slået sig og har brug for medfølelse og trøst. Der opleves andres latter som et svigt, og det rammer ekstra hårdt. For nogle børn udgør den manglende sensitivitet og medfølelse den allerværste form for drilleri idet det smertefulde fordobles når man *både* slår sig og oplever at blive hånet for det. Det gælder for eksempel Annie og Joakim, som i nedenstående citater, fortæller om oplevelser, som gjorde dem meget kede af det:

”Se, det var sådan en dag.. en onsdag.. så var det at der var en der spændte ben for mig. Så faldt jeg med knæet lige ned.. og så blødte og blødte det. Så var der to drenge.. de grinede” (Annie 0. kl.).

”Det var fordi vi legede fangeleg derude, og så løb jeg, og så faldt jeg på den der, fordi jeg løb over den, og så faldt jeg og slog mit ben. Og så stod Marius og grinte af mig, og det syntes jeg ikke var særligt sjovt (...) han grinte af mig, og jeg græd. Han grinte af mig, fordi han syntes det var sjovt at jeg havde slået mig” (Joakim 0. kl.).

I begge fortællinger bliver de andre børns latter en integreret del af oplevelsen. Forurettelsen lyser ud af især Joakim’ fortælling. For ham er det krænkende at nogen kan finde det morsomt at han faldt og slog sig, og i hans fortælling synes smerten ved latterliggørelsen at overskygge den fysiske smerte fra faldet. Detaljerne i hans historie handler ikke om faldet, og hvor ondt det gjorde, eller hvor meget det eventuelt blødte, men derimod om hvor kynisk det var at Marius kunne finde på at grine i situationen. Selv hvis man ikke slår sig synderligt, kan de andres latter opleves som stor smerte indeni. At det er forfærdeligt at blive grinet af, refererer Mona på 5 år også til i det følgende hvor det handler om hendes egen heltedige indsats da en kammerat faldt:

Så sagde han: ”Tak fordi du hjalp mig”. Så sagde jeg: ”Hvad er der sket”. Så sagde han: ”Jeg kom til at falde”. Så sagde jeg: ”Det var da helt træls”. Og jeg grinede ikke engang... Jeg synes også det er lidt synd. Jeg synes det er meget synd, fordi man slår sig. Så synes jeg det er rigtig synd.

I Monas fortælling ligger en tilkendegivelse af hvordan det er rart at andre børn reagerer, når man har slået sig – nemlig med medfølelse.

Intriger, magtkampe og at blive holdt udenfor

At blive holdt udenfor leg kan være en smertefuld oplevelse. Flere børn fortæller om at stå på sidelinjen og være vidne til at andre har det sjovt, mens de selv af den ene eller anden grund ikke kan eller må være med. En dreng i 2. klasse fortæller her om hvordan han af og til ikke får lov til at være med til at spille fodbold i frikvartererne:

”Så er det, at nogle gange når man spiller fodbold, så er der nogen der er helt vildt irriterende-agtigt med at jeg ikke må være med mere. Så skal jeg bare gå rundt og ikke lave noget. Det er helt vildt kedelig” (Jesper 2. kl.).

Jesper fortæller videre at han har svært ved at finde på noget at lave alene, hvorfor han bare ender med at gå rundt og kede sig. Mange børn har prøvet at føle sig udenfor nu og da, men for de fleste er det heldigvis en sjælden oplevelse. I nogle børnegrupper bliver udelukkelse imidlertid en relativt fastlåst måde at være sammen på, og der opstår intriger og magtkampe om at definere legen og bestemme hvem der er ”inde” og ”ude”. Disse mønstre synes at være mest udbredt i pigegrupper. Lotte fra 2. klasse fortæller hvordan der jævnligt er nogle af klassens piger – heriblandt også hende selv – som ikke får lov til at være med til at hoppe i sjippetov:

”Så plejer der sådan at være et sjippetov, og så én der svinger her, og så to der leger katten efter musen. Og så er der nogen der ikke må være med når det er. Så siger de at der ikke kan være flere med” (Lotte 2. kl.).

På samme vis fortæller en pige i børnehaven om sin veninde der af og til lukker hende ude af legen:

”Nogle gange så driller hun mig også, for så vil hun gerne være alene. Og så vil hun gerne have at jeg skal lege med de små, og det vil jeg også gerne; jeg vil gerne passe dem. Og jeg vil også nogle gange lege med hende, men så gider hun bare ikke lige” (Sidsel 5 år).

Senere i interviewet kommer det imidlertid frem at konflikterne, eller spillet om hvem der skal lege med hvem, optrappes fra begge sider idet den interviewede pige heller ikke selv viger tilbage for at udelukke og manipulere:

”(...) så gik jeg over til hende og sagde: ’Skal vi nu lege hele dagen?’ Så sagde hun nej, og så legede hun bare med de andre. Men så sagde jeg til de andre at de kun skulle lege med mig fordi hun mobbede mig, og så legede de kun med mig. Og så stod hun der hele dagen og kaldte og ventede, til hendes mor kom” (Sidsel 5 år).

Det interessante ved ovenstående eksempel er, at den interviewede pige får vendt situationen hvor det i første omgang var synd for hende selv, til en situation hvor hun får taget hævn, og det i stedet er hendes veninde der lider. Der er imidlertid ikke nogen anger eller medfølelse i beretningen, snarere en nøgtern konstatering af at sådan kan det gå når man ikke behandler sin veninde ordentligt. Citatet vidner om at der allerede i børnehaven udspiller sig intrigante spil blandt pigerne, hvor den der kan vinde de andres sympati, får magt til at definere legerelationerne.

Pigernes bitre oplevelser med drilleri, bagtaleri og intrigante spil udspiller sig ofte mellem de piger der i øvrigt betegner sig som veninder – måske endda bedste veninder. Pigernes konflikter kan udspringe af mange forskellige problematikker, men et af de emner der bliver fortalt om flere

gange, handler om at kunne *være med* i en leg. I de følgende eksempler drejer det sig om rent fysisk at forhindre en veninde i at være med:

”Jeg har prøvet også, at vi skulle følges ad, tre veninder, som skulle hen og lege med noget. Og så gik vi over i SFO’en. Og så gik jeg så ned ad trapperne, og så gik de nedenunder. Og så løb de bare væk, uden at jeg vidste det. Så løb de bare” (Lotte 2. kl.).

Oplevelsen af at blive holdt ude er i dette eksempel meget konkret da pigerne i fysisk forstand udelukker den pige som fortæller. I starten af citatet taler hun om ”vi” som samtidig indikerer at dette er en gruppe personer hun normalt føler sig som en del af, mens sidste halvdel af fortællingen med al tydelighed viser adskillelsen da pigen skifter til at snakke om ”jeg” og ”de”. Et andet eksempel på hvordan pigerne i 2. klasse kan såre hinanden, er følgende:

”Det var fordi, vi var ude at gå en tur, og så fordi jeg gerne ville op på en træstamme til mine veninder.. på sådan en stor træstamme.. og så kunne jeg ikke komme op, og så spurgte jeg om de ikke ville hjælpe mig, og så råbte de: ’tykke kan ikke komme op til de andre’. Og så blev jeg rigtig ked af det” (Andrea 2. kl.)

Det interessante er hvorvidt pigerne her har en reel intention om at såre Andrea, dvs. om de er klar over hvilket indtryk det gør, eller om deres tilråb ifølge dem selv er ’uskyldige’, og hvorvidt de selv også betegner Andrea som en veninde. Alt dette kan vi ikke vide, men vores empiri viser at der allerede i indskoling og børnehaven er piger der udspiller intriger og magtkampe, hvor det nogle dage går ud over den ene, og andre dage går ud over den anden. De positioner pigerne indtager i et sådant pighierarki, er netop dynamiske og sjældent udtryk for en statisk magtbalance i pigegruppen. Her kan de voksne, lærere og pædagoger såvel som forældre, have en vigtig rolle som dem der hjælper pigerne med at få forståelse for hinandens positioner og oplevelser.

En af den slags kampe som ofte udspiller sig blandt en gruppe piger, er en strid om tildeling af roller i de forskellige lege. Nina i 0. klasse fortæller at der er en pige i klassen som bestemmer meget når de leger, og som ofte holder nogle ude af legen. Selv har hun ofte prøvet at få afslag på at måtte være med i en leg. Hun har også oplevet at hun får tildelt de kedelige roller såsom tjener eller kat, mens pigen der bestemmer mest, tager rollerne som prinsesse eller mor. Situationen går hende tydeligvis meget på. Også en pige i 2. klasse oplever at der er kamp om at definere legen:

”Der har vi været uvenner, mig og én, der hedder Maja. Det var fordi, at hun ville gerne være mor. Det ville jeg også, og så sagde jeg til hende: ’Du er altid mor’ – det er hun altid. Men så vil.. så siger hun: ’Men jeg vil altid være mor’. Men det kan hun jo ikke. Og så begynder hun at slå mig, og så siger jeg: ’Hold op!’, og så råber jeg måske lidt af hende” (Silje 2. kl.).

Citatet vidner samtidig om at den ene part ikke partout er den underdanige, men at det netop er begge parter som føler de har noget at skulle have sagt. Silje siger til sidst at hun kan finde på at råbe ad Maja, så på den måde illustrerer dette eksempel meget fint hvordan hun også selv er klar over at dette er en gensidig magtkamp.

For pigerne i 2. klasse er der flere historier om veninder der troede eller mente at have hørt at en anden sagde eller gjorde noget ubehageligt, men hvor det egentlig bundede i misforståelser eller måske et intenderet forsøg på at skabe drama. Det fortæller Lotte om her:

”Der er en fra klassen, hun snakker meget om mig, sådan nogle steder. Så snakker hun mange gange om mig når jeg ikke er der. Og det er ret irriterende når jeg får det at vide af nogle af mine veninder som er lidt imod det hun siger. Hun siger så at det ikke passer” (Lotte 2. kl.).

Dette citat, såvel som flere af de ovenstående, tjener til en illustration af hvordan særligt pigerne vi interviewede i skolen, formår at skabe komplicerede veninderrelationer, og hvordan de bruger meget energi på at reflekterer og bekymre sig over deres placering i dette venindespil, hvor man åbenbart aldrig kan vide sig helt sikker. Citatet vidner også om at pigernes våben og redskab i høj grad er sproget. Selvom de stadig kan finde på at slå og lignende, er de *verbale* skyts efterhånden et mindst ligeså – om ikke mere – sårende våben.

”De store” driller...

Drillerier foregår både inden for samme aldersgruppe og på tværs af alder, men som tidligere nævnt forbinder børnene i høj grad de mere ubehagelige og skræmmende drilleri med ældre børn, særligt drenge. En dreng fra 0. klasse fortæller om en ubehagelig oplevelse hvor han blev sparket af en flok drenge fra 5. klasse helt uden foregående disputer:

”Engang da vi skulle hjem fra gymnastik, der stod der sådan nogle store drenge.. Så var der en der sparkede mig på knæet. Og så var der også én inde fra 0.a, der hed Morten.. han var der også.. han skulle også hen til sin klasse fra gymnastik, og så stod de der drenge der stadigvæk. Så sparkede de ham i maven (...) Sådan nogle store drenge, de gør altid et eller andet” (Thomas 0. kl.).

Thomas’ sidste bemærkning indikerer en utryghed. Thomas forstod ikke hvorfor drengene sparkede, og han oplevede episoden som voldsom, dels på grund af volden, men også på grund af voldens vilkårlighed som han ikke kunne stille noget op over for. En pige i 2. klasse fortæller om engang hun blev drillet af nogle *”rigtig, rigtig, rigtig store drenge”*:

”Der var nogen der bare kom og tog min hue af og løb væk med den og det hele. Og gemte den og smed den i sandet (...) Så sagde jeg: ’Lad være’, og så smed de den. Så mine veninder, de hjalp mig med at fange den, og så smed de så huen til hinanden. Og så på et tidspunkt blev vi helt vildt sure. Så tog vi huen fra dem, men så skyndte de sig bare at kaste den på jorden” (Maja 2. kl.).

Det der synes at karakterisere de stores drillerier af de små, er en vis vilkårlighed og tegn på kedsomhed fra de stores side – og ikke direkte modvilje mod de små.

Men børn behøver nu ikke at være større for at kunne virke skræmmende på andre. På en af de besøgte skoler gik navnet på en bestemt dreng i 2. klasse igen i rigtig mange beretninger om drillerier fra de andre jævnaldrende, og drengen blev beskrevet som meget voldsom i sin måde at drille på. Sif, en lidt forsigtig pige i 2. klasse, mente at alle på skolen var bange for den pågældende dreng. Hun fortalte blandt andet om hvordan hun følte sig udsat når hun skulle i kantinen for at købe mad:

”Så Ahmet, han kommer altid sådan og skubber andre og sådan går foran i køen. Og tager måske pengene” (Sif 2. kl.).

Sif havde dog aldrig oplevet at Ahmet rent faktisk tog folks penge, men i hendes fantasi var det en oplagt – og skræmmende – risiko. Hun var så bange for Ahmet at hun ikke turde sige fra når han drillede hende eller hendes kammerater.

Der, hvor de voksne ikke er...

”Indenfor, der er mange voksne, men udenfor er der ikke. Derfor kan man drille” (Hanib 2. kl.).

Som Hanib forklarer på en enkel måde, er voksnes tilstedeværelse en afgørende faktor for hvor meget der bliver drillet. Drillerierne foregår især hvor de voksne ikke er. Hanib er selv tit involveret i drillerier og ofte også i slåskampe, og som det ses af citatet, er han godt klar over at hvis man skal have en chance for at slippe ustraffet fra det, så skal det ske uden for de voksnes synsvidde. På en af de besøgte skoler træder denne pointe tydeligt frem på grund af skolens opbygning. Vonsild Sogneskole har to legepladser: en stor og en lille. Den store legeplads ligger ved de bygninger hvor de største børn har klasseværelser, og den er mest populær fordi der er flere legemuligheder. Muligheden for at lege på en svævebane og andre udfordrende legeredskaber virker tillokkende, også for de mindre børn. Til gengæld er det på den store legeplads at de mindre børn føler sig mest udsat i forhold til at blive drillet. To børn forklarer hvordan det hænger sammen:

” der er ikke nogen der bliver drillet deroppe [på den lille legeplads], for der er tit gårdvagter. Men hernede på den store [legeplads] og så andre steder, der bliver man tit drillet, for der er ikke nogen gårdvagt. Det er sjældent der går gårdvagter her” (Vitus 2. kl.).

Interviewer: Er det tit dernede [på den store legeplads], at der er nogen, der driller?

Lærke: Ja, det er kun dernede, der er nogen, der driller, fordi de store gider ikke være oppe på den lille. Det gider de ikke.

Interviewer: Så hvis man er oppe på den lille legeplads, så bliver man ikke drillet?

Lærke: Nej, det gør man ikke. Men jeg gider ikke være oppe på den lille. Der er kun klatrestativ og sådan noget vand der er is, og som man ikke må gå på. Det er kedeligt (Lærke 0. kl.).

De to børn kæder den potentielle fare for at blive udsat for drillerier sammen med to faktorer: Dels de ”store” børn som udgør potentielle plageåndere, dels manglen på gårdvagter, som tillægges en præventiv effekt. En anden vigtig pointe, som kan læses ud af Lærkes sidste bemærkninger, er imidlertid at faren for at blive drillet ikke altid overskygger lysten til sjove lege i frikvarteret.

Risikoen for at blive udsat for drillerier kan til tider også indgå i børns valg af legearena som en *tillokkende* faktor. Muligheden og faren for at blive drillet skaber spænding i legen. Denne pointe trådte tydeligt frem en dag vi besøgte en af skolerne. Der var faldet sne om natten, og sneen trak stort set alle eleverne udenfor i frikvartererne. Men en regel på skolen forbød sneboldkampe alle andre steder end på fodboldbanerne som var den mest afsidesliggende del af skolens område. Fodboldbanerne havde en dragende effekt på mange af børnene, også Fatima fra 2. klasse som oplevede at blive rullet godt og grundigt i sneen af nogle ældre drenge. Hun fortalte efterfølgende at hun blev både bange og sur over den oplevelse, men alligevel vovede hun sig ned på fodboldbanen igen, for som hun forklarede: *” vi synes det er sådan meget spændende”*.

Når drillerier bliver til mobning

De fleste børn bliver af og til udsat for drillerier, og en del kan også fortælle om enkeltstående oplevelser der var særligt skræmmende, krænkende eller sårende. I nogle tilfælde bliver drillerier imidlertid mere intensive, eller de rettes især mod et bestemt barn der således bliver udsat for en længerevarende hetz eller udelukkelse fra børnefællesskaberne. I sådanne tilfælde vil man ud fra de dominerende definitioner tale om mobning (Knudsen m.fl. 2008).

I en af de besøgte 2. klasser bliver Karla af de øvrige børn betegnet som én der bliver drillet meget eller direkte mobbet – både af drenge og piger og også fra andre klasser. Karla bliver drillet med sit navn og sit udseende, og flere af pigerne er kritiske over for hendes måde at være på. De synes fx hun er ”irriterende” eller ”ret følsom”. Hendes klassekammerater nævner at hun let bliver sur, og at hun ikke vil tage imod en undskyldning når der har været uenigheder eller lignende. Selvom klassekammeraterne er kritiske over for Karla, er flere samtidig opmærksomme på at der er noget galt. En pige fra klassen forklarer: *”nogle gange græder hun fordi hun skal i skole. Jeg tror i hvert fald ikke hun har det så godt”* (Astrid 2. kl.). Nogle af børnene er tydeligvis forlegne ved at tale om Karlas situation, mens andre beredvilligt fortæller om drillerierne. I samme klasse gik der en dreng som året før havde skiftet klasse pga. drilleri/mobning:

”Da vi gik i 1. klasse, så én der nu er gået ud og gået ned i en anden klasse, så nogle af drengene de begyndte at hive hans bukser ned og alt muligt. Så gad han ikke længere gå i denne her klasse. Så rykkede han over i en anden klasse” (Astrid 2. kl.).

Enkelte andre børn nævner den pågældende dreng og fortæller om hvordan han blev kaldt øgenavne og i det hele taget afvist af de andre i klassen. En pige forklarer sit syn på hvorfor drengen blev udsat for så voldsomme drillerier:

Interviewer: *Hvordan kan det være, han blev drillet?*

Isabella: *Fordi han var den upopulære i klassen.*

Interviewer: *Ja. Hvordan er man den upopulære i klassen?*

Isabella: *Han var også helt vildt sindssyg.*

Citatet er sigende for en tendens man ofte finder i sager med mobning: at mobberne i høj grad forklarer mobningen ud fra egenskaber ved den udsatte person. Dette medvirker til at ”legitimere” gruppens hetz og vidner om at empatien med det mobbede barn kan ligge på et meget lille sted.

3: Håndtering af drillerier

Når drillerier og måske endda mobning finder sted, er det allervigtigste at få det håndteret på en god måde, så man kan komme videre. Håndtering af drillerier foregår på mange måder og flere niveauer. Det handler både om at handle i den aktuelle situation, dvs. mens drillerierne står på, men også om efterfølgende at komme ovenpå igen – såvel fysisk som følelsesmæssigt. I håndteringen af drillerier kan både de professionelle voksne og børnene selv have en rolle. Mens børn selv kan, og foretrækker at, håndtere nogle typer af situationer, kræver andre voksenindblanding. I dette afsnit sætter vi fokus på børns forskellige strategier i forhold til håndtering af drillerier, og vi undersøger blandt andet hvordan børn ser egen kontra de voksnes rolle, herunder hvilke situationer børn selv håndterer, og i hvilke de trækker på hjælp fra de voksne. En pointe er imidlertid at de voksnes rammesætning af børns drillerier skinner tydeligt igennem i mange af børnenes beretninger om selv at håndtere drillerier, idet børnene aktivt anvender redskaber introduceret af de voksne.

At være ligeglad med eller ignorere drilleri

Som det blev illustreret i foregående afsnit tillægges alle drillerier selvsagt ikke samme betydning af børn. Mens nogle drillerier opleves som alvorlige, voldsomme eller krænkende, bliver andre anset for harmløse eller betydningsløse og er hurtigt glemt igen. I interviewene spurgte vi børnene til hvad de gjorde for at håndtere en given drille-situation, og hyppige svar var ”ikke noget”, ”jeg glemte det igen”, ”jeg legede bare videre” eller ”vi blev hurtigt venner igen”. I de pågældende fortællinger har drillerierne altså karakter af mindre forstyrrelser som ikke satte sig nævneværdige spor. Der er imidlertid også børn som i deres håndtering af drillerier *aktivt* forsøger at udvise ’ligegladhed’ over for den der driller. Andre børn fortæller om at resignere og trække sig tilbage for på den måde fysisk at fjerne sig fra drillerierne:

”Jeg har oplevet at blive drillet. Der er en pige fra tredje, ikk’? Hun er ikke særlig sød ved mig. Jeg kigger bare på hende, og så siger hun: ”Ej, du må altså ikke kigge på mig. Jeg vil altså ikke have det”. Og så råber hun ind i mit øre. Det er ikke særlig rart. (...) Så sagde jeg: ”Gider du godt at stoppe med det der?” Så siger hun: ”Nej, det gider jeg ikke”. Så gik jeg bare ind på mit eget område [svarende til klasse]” (Nikoline 0. kl.).

Som det ses af citatet, forsøgte Nikoline at sige fra over for den noget ældre pige, men da hun ikke responderede positivt, oplevede Nikoline overmagten for stor og trak sig fra stedet.

Hvorvidt man er i stand til at være ligeglad med eller ignorere drilleri, afhænger af mange ting, såsom situationens alvor, barnets aktuelle sindstilstand, barnets generelle temperament, opfordring fra andre (fx forældre) til at håndtere drilleri på denne måde og meget andet.

At sige fra – på egne eller andres vegne

Når børn oplever at blive drillet på en måde de ikke bryder sig om, forsøger langt de fleste at sige fra, det vil sige helt bogstaveligt at sige til modparten: ”hold op”, ”stop” eller ”lad være”. I vores interviewmateriale finder vi stor variation fra institution til institution og fra klasse til klasse i forhold til i hvor høj grad børnene italesætter det at sige tydeligt fra. Særligt i en af de besøgte børnehaveklasser indgik det at sige eksplicit fra i næsten samtlige af børnenes fortællinger, ligesom børnene i denne klasse også udtrykte en forventning om at deres ”stop” blev respekteret. Således fortalte flere af disse børn indignerede om oplevelser hvor de var blevet drillet af ældre elever, som blot fortsatte selvom de havde bedt dem om at stoppe. Den tydelige forskel mellem institutioner og klasser er interessant idet den givetvis afspejler hvordan håndtering af drillerier rammesættes af personalet de forskellige steder. Forskellene indikerer at børn tager de voksnes retningslinjer til sig og aktivt bruger dem i deres indbyrdes interaktioner.

At sige fra oplever nogle børn er en effektiv strategi – i hvert fald i visse situationer, mens andre situationer kræver at man tyer til en ny strategi. Det kan typisk være at inddrage en voksen, som med sin autoritet kan bidrage til at få drilleriet stoppet. Men at sige fra er en strategi som kræver et vist mod, særligt hvis modparten er stærkere eller større end en selv. Nogle af børnene fortalte om hvordan de i situationer med drillerier har støttet sig til en kammerat og således været to om at få sagt fra. I pigegruppen i en af 2. klasserne var der en del intriger som især handlede om at nogle enkelte piger bestemte meget og lukkede de andre ude af lege og samvær. En af de piger som så ud til at befinde sig i yderkredsen af pigegruppen, fortalte at hun og hendes veninde, som også var perifer i gruppen, havde snakket om hvad de kunne gøre ved det:

”Mig og Maja, vi har talt lidt om det, og så har vi fundet på at vi vil prøve at sige når de gør et eller andet.. for eksempel nogle gange, så gør de noget ved os som vi ikke gider ha’. Når de gør et eller andet ved os, så vil vi sige: ’Stop. Nej, det der det gider vi ikke’, og så banke i et bord eller sådan noget. Det har vi aftalt. Fordi når de gør et eller andet dumt, så er mig og Maja lidt bange for at sige det til dem, og så vil vi prøve at gøre det sammen” (Wilma 2. kl.).

Wilmas historie peger på at det er essentielt at have en god ven, så man kan støtte hinanden i at få gjort noget ved drillerier eller måder at være sammen på som ikke er rare og rimelige. Der er imidlertid også børn som er modige og omsorgsfulde nok til at blande sig i drillerier de ikke selv er en del af. Det gælder eksempelvis Nikola i 0.klasse der fortæller om hvordan hun hjalp sin veninde med at sige fra:

”Det er fordi, at der er nogle drenge, og Annie turde ikke at.. det er fordi drengene de lader.. de vil give Annie buksevand, og så turde Annie ikke at sige ’lad være’, men så sagde jeg det, fordi jeg turde godt at sige ’lad være’ til de store drenge” (Nikola 0. kl.).

Nikola kom i den pågældende situation sin veninde til undsætning, selvom det selvsagt havde været nemmere og mere ”sikkert” at lade være. I én af de besøgte børnehaver arbejder personalet målrettet med at opfordre til den slags modige og ansvarsfulde handlinger der omtales som at være ”ridder” for andre børn. Børnene havde taget sprogbrugen til sig, og de børn som fortalte om egne ”riddergerninger” var tydeligvis stolte af sig selv. Her bliver Katrine på 5 år spurgt om hvad det vil sige at være ridder:

Katrine: Det betyder, når man ser nogen blive drillet eller kørt ind i af en cykel, så skal man.. hvis man tør at sige til Andreas, at han skal holde op.. men jeg fandt ham jo ikke.

Interviewer: Hvad kan man så sige, hvis du fandt Andreas?

Katrine: ’Andreas, du må ikke køre ind i Camilla. Så bliver hun rigtig ked af det’.

I Katrines italesættelse skinner de voksnes rammesætning af drillerihåndtering tydeligt igennem. Riddertemaet vækker genklang hos børnene, og flere tager ikke blot sprogbrugen til sig, men også de handleanvisninger som ligger i det udtalte.

’Undskyld’

At forstå og værdsætte betydningen af et undskyld – både ved aktivt selv at sige undskyld og ved at føle det tilfredsstillende at få en undskyldning – er selvsagt ikke noget der kommer af sig selv, men en adfærd der, ligesom alt muligt andet, læres gennem en socialiseringsproces som understøttes af de voksne. Gennem utallige konflikthåndteringer med hjælp fra de voksne lærer børnene at disse magiske ord har, eller kan have, en helt særlig symbolsk betydning. Men det forudsætter naturligvis at begge parter forstår værdien. For mange af de interviewede børn indgår det at sige undskyld i deres håndtering af drillerier og konflikter helt fra børnehavealderen. I nedenstående citat fortæller Sidsel på 5 år om engang, hvor hun sagde undskyld og således selv var i stand til at håndtere en konflikt under opsejling:

”Ja, for der kom jeg også lige til at sige noget andet, for der kom jeg også til at sige at ”Katrine, så kan du bare lege med drengene”, ligesom jeg gjorde en dag, fordi så sagde... så sagde hun ” jamen drengene, de er ikke lige så gode”. Så sagde jeg ”undskyld, okay” (Sidsel 5 år).

I samme interview fortæller Sidsel om, hvordan også hendes veninde Katrine håndterer drillerier og konflikter ved at bruge 'undskyld':

"Se, når Katrine hun driller nogen, så siger hun hurtigt undskyld, for så synes hun det er synd igen for dem.. og så siger hun hurtigt undskyld, og siger at 'du skal ikke sige det [til en voksen], for så skal vi være gode venner'. Og så siger jeg, at det er okay" (Sidsel 5 år).

I Sidsels fremlæggelse handler Katrines undskyldninger om at hun søger at rette op på de uretfærdigheder hun har begået. For en udenforstående kunne det imidlertid lyde som om Katrines hurtige undskyldninger også har en strategisk funktion: At afværge at modparten inddrager en voksen, hvilket kunne tænkes at medføre en irettesættelse eller skældud. Citatet viser således at en undskyldning ikke behøver at være dybtfølt for at have effekt, men at den også fungerer i kraft af konvention. Denne pointe skinner også igennem når børnene fortæller om voksenstyret håndtering af drillerier. I nedenstående interviewuddrag svarer Isabella fra 2. klasse på hvad de voksne kan gøre når de skal hjælpe:

Isabella: *De kan snakke med børnene*

Interviewer: *Ja, hvad kan de så sige til børnene?*

Isabella: *At de skal sige undskyld*

Isabellas svar antyder at hun forbinder voksnes hjælp ved drillerihåndtering med en opfordring til - eller decideret ordre om - at sige undskyld. Men jo ældre børnene er, des mere er det op til dem selv at tage initiativ til og ansvar for en undskyldning. I følgende eksempel, som er fra et interview med en anden pige i 2. klasse, er det ikke længere på opfordring fra de voksne at 'undskyld' bruges:

Interviewer: *Hvordan kan man egentlig løse det problem, man har haft, synes du?*

Karoline: *Sige at det skal de ikke gøre en anden gang, det var ikke særligt sødt gjort. Og sige undskyld til hinanden og sådan noget.*

Interviewer: *Ja. Hjælper det, når man siger undskyld?*

Karoline: *Ja. Man bliver i lidt bedre humør* (Karoline 2. kl.).

Karoline har tydeligvis taget fænomenet at undskylde til sig og ser det som en naturlig del af den måde hvorpå en konflikt eller drilleri-episode, på en behagelig måde, kan afsluttes.

Trøst

"Der var masser af børn der så Vera græde, og der var masser af børn der aede hende" (Liva 5 år).

Når skaden er sket, og man er blevet drillet og ked af det, er det rart at blive trøstet – af et andet barn eller af en voksen. Som det fremgår af ovenstående citat, er der allerede fra børnehavealderen mange børn der oplever at de selv kan hjælpe, når der er nogen der har brug for det. I vores interviewmateriale er det primært piger som fortæller om at trøste og blive trøstet.

At stimle sammen og ae én der er ked af det, som i Livas beretning ovenfor, synes umiddelbart ikke at være nogen særlig raffineret eller krævende form for trøst, men det er en måde hvorpå selv helt små børn kan udvise omsorg. Og omsorg fra andre børn værdsættes i høj grad:

Interviewer: *Hvem er det bedst.. at ens venner kommer og hjælper, eller at det er de voksne der kommer og hjælper?*

Isabella: *Jeg tror det er børnene ... når det er ens venner (Isabella 5 år).*

Det er rart at blive set og anerkendt af venner og kammerater når man er ked af det. I de to nedenstående citater forklarer to piger i henholdsvis børnehaven og 2. klasse hvordan de gerne ser at andre børn reagerer når de er kede af det:

"De kunne sige: "Hvad er der sket?". Så siger jeg: "Jeg faldt eller slog mig" eller det. Så kunne de godt hjælpe. Eller hvis de så jeg græd, så kan de også hjælpe... De kan bare ikke gå sådan og sige: "Nå, der ligger du. Der ligger... der ligger du" og så bare gå uden at hjælpe. Det ville være helt træls" (Mona 5 år).

Interviewer: *Er der andre [end de voksne], der kan hjælpe, hvis der er nogen der driller?*

Andrea: *Det kan dem der ved... dem der har set det, for så ved de hvad der er sket, så man ikke skal forklare det. Fordi når man græder, så kan man næsten ikke trække vejret, fordi man græder så meget. Så er det nemmere, fordi de ved hvad der er sket (...)*

Interviewer: *Hvad kan de gøre for at hjælpe?*

Andrea: *De kan trøste én, så de ikke bare bliver sådan ligeglade med én. Det tror man jo hvis de ikke gør noget (Andrea 2. kl.).*

Det der tydeligvis er vigtigt for både Andrea i 2. klasse og Mona i børnehaven, er at de andre børn ikke bare er ligeglade med én når man er ked af det. At blive ignoreret når man har allermest brug for hjælp, gør muligvis mere ondt end noget andet. Mona fortsætter med at fortælle om engang hun selv hjalp en dreng der faldt – hvorved hun samtidig får udtrykt hvordan hun gerne selv ville behandles i samme situation:

"Så sagde han: "Tak fordi du hjalp mig". Så sagde jeg: "Hvad er der sket". Så sagde han: "Jeg kom til at falde". Så sagde jeg: "Det var da helt træls". Og jeg grinede ikke engang... Jeg synes også, det er lidt synd. Jeg synes, det er meget synd, fordi man slår sig. Så synes jeg, det er rigtig synd" (Mona 5 år).

I Monas fortælling kan man også ane en vis stolthed. Hun er tydeligvis tilfreds med sin egen indsats, og den følelse er hun ikke alene om at have. For mange af de interviewede børns vedkommende er det tydeligt at det at have trøstet en anden får dem til at ranke ryggen og føle sig betydningsfulde. For børn er det således af stor betydning både at modtage trøst fra andre børn og selv at kunne og få mulighed for at udvise samme omsorg for andre.

Regler til forebyggelse af drillerier

For især børnehavebørnene har konkrete, håndgribelige regler for opførsel en stor betydning for samværet i institutionen. Én slags regler kan være udsprunget af sanktioner, som fx et forbud mod at opholde sig et bestemt sted hvis man engang har lavet "noget dumt" dér. Nogle "ballademagere" har således fået forbud om at være på fx fodboldbanen eller i legehuset fordi de altid ender i konflikt med andre børn dér. En anden form for regler kan være et fælles nedskrevet normsæt om hvordan man skal være overfor hinanden. En dreng fortæller hvad der skete da de fik "venne-regler" i børnehaven:

Noa: *Jakob, han slog indtil vi fik venne-regler.*

Interviewer: *Så fik I venne-regler - hvad går det ud på?*

Noa: *Det er, hvor man skal være søde ved hinanden, og man må ikke slå, og man skal være søde ved hinanden.*

Interviewer: *Vidste I ikke det, inden I fik venne-regler?*

Noa: *Nej... Eller jo, men det gjorde Jakob ikke. Inden, der kunne han ikke forstå det (...) han holdt op med at slå, men... det kan godt være, han fejler nogen gange, selvom vi har fået venneregler (Noa 0. kl. VS).*

Børn i førskole- og indskolingsalderen er ofte ganske fokuserede på regler og på at påpege og håndhæve disse regler. Et godt eksempel på regler der fylder i børns verden, er regler om ikke at måtte slå eller at skulle være søde ved hinanden. En sådan type regelsæt er de "venne-regler" som Noa refererer til i ovenstående citat. Denne type regler er "opfundet" af de voksne, om end børn kan inddrages i den konkrete formulering af reglerne. Børnenes måder at forholde sig til reglerne på kan være temmelig konkrete, men sådanne regler er da netop også meget konkrete formuleringer af sociale omgangsformer – en del af en socialiserings- og civiliseringsproces. Den kontante tilgang til reglerne skinner igennem i citatet med Noa ovenfor.

Citatet med Noa antyder samtidig en vis autoritetstro i forhold til disse regler. Det er ikke et interpersonelt moralsk anliggende hvorvidt man skal være søde ved hinanden, men et spørgsmål om hvad reglerne siger. Inden for udviklingspsykologien har man været særligt optaget af børns oplevelse og forståelse af *konventionelle* over for *moralske* normer (fx Schaffer 1999; Vejleskov 2003; Piaget 1965; Colby & Kohlberg 1987). Mens konventionelle normer drejer sig om *valg* der er foretaget om noget bestemt i et givent samfund eller kultur, og som er arbitrære, såsom normer for hvordan man hilser, tiltaler ældre, spiller forskellige spil, begår sig i trafikken osv., så er moralske normer derimod universelle og gyldige uanset om der hersker social enighed eller ej. Det gælder fx forestillingen om at det er forbudt eller uetisk at stjæle, at slå ihjel osv. (Schaffer 1999: 323). Børns måde at forholde sig til de to typer normer afhænger i høj grad af deres alder. Små børn har fx lettere ved at forholde sig til konventionelle regler end til moralske – men kan også have sværere ved at forstå hvad der er hvad.

Et forbud mod at såre andre – med ord såvel som med vold – repræsenterer en moralsk norm. Små børn oplever imidlertid ofte sådanne normer som konventionelle og forholder sig ret konsekvent til dem. Jo yngre børn er, desto større autoritetstro udtrykker de i forhold til sådanne regler. Ifølge Vejleskov (2003) har børn brug for konventionelle regler og normer som referencepunkt for deres handlinger, og jo ældre de bliver desto bedre bliver de også til at forstå deres og andres handlinger ud fra etiske normer, og til at reflektere mere selvstændigt over fx retfærdighed eller at udvise empati. Når der således laves regler om at man skal være gode ved hinanden i en klasse, som citatet ovenfor vidner om, kan det ses som de voksnes erkendelse af at børn har brug for konkrete regler for at forholde sig til det der egentlig er udtryk for etiske/moralske normer.

Når børn ikke kan håndtere situationen selv – om voksenindblanding

I det ovenstående har vi undersøgt børns *selvstændige* håndtering af drilleri. Mens nogle børn foretrækker at løse tingene selv – det gælder især de ældste børn, associerer en del af de yngre børn nærmest pr. refleks håndtering af drillerier med voksenindblanding. Det er dog et gennemgående træk at en af de hyppigste løsningsmodeller som børnene uanset alder refererer til, er at 'sige det til en voksen'. Ofte nøjes børnene, i interviewene, med at sige, at de "sagde det" eller "hentede en

voksen". Bare det at tilkalde en voksen er det første og største skridt på vejen til at stoppe drilleri. Hvad den voksne så gør, fremstilles ikke som ligeså væsentligt, hvilket specielt ses ud fra de fortællinger hvor børnene ikke giver en yderligere forklaring på den voksnes handling. Det kan være i situationer hvor modparten har gjort noget der uden tvivl er uretfærdigt eller direkte forbudt. I andre tilfælde tilkaldes den voksne for at hjælpe med at udrede en konflikt. En vigtig komponent i drillerihåndtering synes, specielt i børnehavebørnenes optik, at være at finde frem til hvem der bærer skylden, eller hvem der har opført sig (mest) forkert, så vedkommende kan blive rettet.

Ofte forsøger børnene dog i en vis udstrækning at løse tingene selv inden de inddrager en voksen. To drenge i henholdsvis 0. og 2. klasse fortæller:

Gustav: *I hvert fald de fleste, de starter med at sige: 'Hold op!'*

Interviewer: *Ja. Og hvis det ikke virker, hvad gør de så?*

Gustav: *Så siger de måske.. de siger det nok et par gange. Hvis de så ikke stopper af det, så tror jeg, de henter en voksen (Gustav 2. kl.).*

"Vi prøvede bare at standse ham, og så da vi får nok og ikke kunne standse ham, så sagde vi det" (Noa 0. kl.).

Det de to drenge fortæller om, er tilsyneladende i overensstemmelse med hvordan nogle voksne gerne vil have at drillerier håndteres, idet flere børn fortæller om hvordan de voksne tilskynder til at børnene selv klarer mindre alvorlige drillerier:

Interviewer: *Hvem kan egentlig hjælpe, når der er nogen, der driller?*

Sine: *De voksne vil gerne have, at børnene prøver (Sine 5 år).*

"Engang har Nicolai inde fra rød stue.. han legede drengene efter pigerne. Så stod jeg sådan her og blev fanget, og så maste han den her albue hårdt ind, sådan at jeg blev helt mast. Så blev jeg helt ked af det. Så gik jeg op til de voksne, og så sagde de voksne at jeg skulle gå ned til Nicolai og sige, at han skal lade være med det der drilleri" (Siri 5 år).

For alle børnene gælder dog at de af og til oplever at have brug for at tilkalde en voksen hvis en situation bliver for slem eller uhåndterlig. Grænsen for hvornår noget bliver for uhåndterligt er selvsagt forskellig fra barn til barn. Flere børn peger på at det for dem handler om hvor kede af det de er blevet i en given situation. Jesper fortæller:

"Når jeg græder, så plejer jeg at fortælle det, men når jeg ikke græder, så siger jeg det ikke til de voksne" (Jesper 2. kl.).

Jesper uddyber, at han blandt andet foretrækker at fortælle det til en voksen, hvis han er blevet slået meget hårdt. Ellen i 2. klasse har en noget anden betragtning:

"Jeg var mere sur og ked af det, end jeg ville sige det til en voksen. (...) Nogen gange, også, så er det fordi, at når jeg bliver rigtig sur og ked af det, så siger jeg det næsten aldrig til en voksen, fordi så glemmer jeg at sige det til en voksen. Jeg tænker mere på... at være ked af det" (Ellen 2. kl.).

Ellen har, som det ses af citatet, prøvet at være så ked af det over noget drilleri at hun foretrak ikke at indvi en voksen. Ligeledes giver hun udtryk for af og til at blive så opslugt af sine følelser, at hun

ikke tænker på at søge hjælp eller trøst hos en voksen. Begge aspekter er interessante da de vidner om at voksenhjælp ikke altid er løsningsmodellen i Ellens bevidsthed, og at hun tilsyneladende endda vægrer sig mod den blottelse der ligger i at henvende sig til en voksen, når hun er allermest ked af det. Generelt synes børnene at have stor tillid til at de voksne kan og vil hjælpe dem når de har brug for det, men enkelte børn fortæller dog om at have forsøgt at få hjælp fra en voksen uden at være blevet taget alvorligt.

Når så de voksne er tilkaldt og ankommer til kamppladsen, er der forskellige måder de kan gå til sagen på. Børnene fortæller at den voksne kan skælde den ene part ud eller iværksætte andre straffende sanktioner, eller vedkommende kan fungere som mægler og få parterne til at snakke sammen i den givne situation. Endelig kan mægling og samtale inddrage hele børnegruppen/klassen i snakke som ofte rækker ud over enkeltstående hændelser og lige så meget handler om principielle diskussioner om hvordan man skal behandle hinanden.

Den voksne som straffende instans

”De voksne skælder os rigtigt meget ud.. hvis man gør noget. Man bliver rigtigt mange gange skældt ud. Man gør altid noget dumt.. altid, altid, altid” (Sebastian 4 år).

Sebastian er en af de drenge som ofte gør ”noget dumt” og derfor havner i de voksnes søgelys med skældud til følge. Det synes han tydeligvis ikke er rart. Men skældud synes at have en central plads i de voksnes håndtering af børns drilleri og konflikt – i hvert fald når man spørger børnene. Således forklarer Mick på 5 år om de voksne i børnehaven: *”De... de holder øje”* og hvis nogen har bidt eller slået *”Så får man skældud”*. Skældud er for børnene et typisk element i konflikthåndtering og den voksnes basale handlemulighed. At den voksne skælder modparten ud synes især for de yngre børn at være en ønsket løsning, fordi man herigennem kan få gjort en form for gengæld. Man får således, igennem den voksne, sat den anden på plads eller taget den hævn man ikke selv var i stand til at udøve fordi man enten var for lille, for bange eller manglede den nødvendige autoritet til at håndhæve stedets regler. I følgende citat er motivationen for at hente den voksne tydeligvis at hun skal skælde ud og ikke så meget at hun skal hjælpe begge parter med at løse en konflikt:

Mikkel: *De fleste af børnene, de spørger Birgit, fordi at hun er den skrappeste. Så alle børnene spørger efter Birgit.*

Interviewer: *Hvad spørger de Birgit om?*

Mikkel: *De siger til Birgit, at jeg har gjort noget. Eller at andre børn har gjort noget. Og når Birgit ikke er her i børnehaven, så siger de det til nogen andre* (Mikkel 5 år).

Nogle institutioner har systematiseret straffen for drillerier mv. fx ved at indføre at det ’skyldige’ barn beordres til at opholde sig et bestemt sted hvor barnet så kan overveje sine handlinger. I to af de besøgte børnehaver kan børn der har drillet andre, risikere at skulle sidde på en bestemt bänk eller lignende sted⁶ og ”tænke sig om”. Det fortæller Sine på 5 år om her:

Sine: *Og så sidder man ude på bænken dér, eller også kommer man derhen og sidde.*

⁶ En dreng omtaler stedet som en skammekrog: *”Der er to skammekroge på grøn stue”* (Jakob 5 år).

(...) *Altså hvis der allerede sidder en dér, så kommer man dér hen at sidde. For de skal ikke så gerne sidde sammen, så kan de jo have det hyggeligt i stedet for bare at tænke over det der lige er sket.*

Interviewer: *Okay. Hvorfor er det, man kommer over og sidde på bænken?*

Sine: *Fordi man skal tænke lidt over det der er sket og se om det var sjovt for de andre. Og det var det jo ikke (Sine 5 år).*

Pointen med at skulle sidde på bænken er, som det ses af citatet, først og fremmest at man skal tænke over det man lige har gjort. Men heri ligger der også en hvis form for straf idet man jo nødig skulle komme til at hygge sig mens man sidder der. Sine fortæller i forlængelse af ovenstående, at det dog sjældent hjælper at tænke over det, for drengene driller alligevel med de samme ting igen bagefter. Men ”tænkebænken” kan dog alligevel have en effekt, kommer hun i tanke om. Hun fortæller nemlig at træerne på legepladsen nu er blevet klippet ned så de voksne har bedre udsyn, og det har betydet at drengene driller mindre ”fordi så kommer de jo hen og sidde på bænken”. Det er altså tydeligt at der også er et strafelement i at sætte børnene på bænken. En grov sammenligning kunne være en slags ”gabestok”, som udstiller synderen til skræk og advarsel for andre. For flere af de børn der har prøvet at sidde på bænken, er det også tydeligt at dette er forbundet med ubehag.

Selvom mange børn først og fremmest forbinder voksnes drillerihåndtering med skældud, afspejler dette ikke nødvendigvis hvordan flertallet af de voksne i de fleste situationer reelt gebærder sig, når de bistår børn i håndtering af drilleri. Blot siger det noget om hvad der gør indtryk på børn og dermed hvad de husker og finder relevant at genfortælle. Der var imidlertid også børn der fortalte om hvordan de voksne påtog sig at udrede drillerier og konflikter uden at anvende straf og skældud.

Den voksne som mægler

I flere af børnenes fortællinger indgik den voksne som en form for mægler, som efter at have stoppet en situation med drilleri også påtog sig at mægle mellem de involverede børn, dvs. at få børnene til at tale sammen og komme videre efter episoden. Astrid i 2. klasse forklarer i nedenstående citat hvordan de voksne typisk håndterer drillerier som har udviklet sig til en slåskamp:

Astrid: *Altså, de går hen og stopper det, sådan at de ikke kan slås mere, og så skal de tale om det.*

Interviewer: *Skal man altid tale om det, når der er nogen, der har været oppe at slås?*

Astrid: *Altså, de skal i hvert fald tale om og sige, hvad de kunne have gjort noget andet, hvis man har slået. Og så skal de sige undskyld til hinanden (Astrid 2. kl.).*

I Astrids udlægning involverer de voksnes mægling også et krav til børnene om refleksion over det skete: Hvad kunne være gjort anderledes? Mæglingen afsluttes med det nærvæd obligatoriske ’undskyld’ til sidst – i dette tilfælde et gensidigt ’undskyld’ som indikerer at det at slå hinanden ikke er acceptabelt. Andre børn fortæller at de er blevet afkrævet at give hånd til modparten som en form for gensidig forsikring om at episoden slut.

Mægling foregår imidlertid også på klasseniveau. Flere børn fortæller at læreren jævnligt spørger hele klassen hvordan frikvarteret er gået, og at dette fører til snakke om drillerier og uoverensstemmelser hvor ikke blot de direkte involverede indgår. Mille fra 2. klasse fortæller hvordan dette foregår i hendes klasse:

”Nogle gange kommer vi ind fra frikvarter.. så er der nogen der er blevet drillet eller sådan noget. Så snakker vi om det. (...) Så spørger Dorte eller Britt [klassens lærere] om, hvordan man kunne have løst den sag, og så rækker vi så hænderne op, og så spørger de os.. og så kan det være, vi finder en god løsning på det” (Mille 2. kl.).

Disse snakke umiddelbart efter et frikvarter oplever børnene som gode, fordi der bliver taget hånd om drillerier og uoverensstemmelser med det samme. En pige i 2. klasse fortæller om værdien af sådanne voksen-initierede snakke i det følgende citat:

”Altså, det er godt, at man får det ud af én, så det ikke bare er helt inde i én selv. Så bliver man mere og mere ked af det, fordi man ikke siger det til nogen, og man ikke får ordnet noget på det. Så det bare bliver ved” (Lotte 2. kl.).

Standardiseret rammesætning af børns drillerihåndtering

I skole- og daginstitutionssammenhæng er det blevet populært at anvende forskellige standardiserede redskaber i arbejdet med at lære børn konflikthåndtering mv. Eksempelvis anvender en stor del af alle danske daginstitutioner og skoler programmet Trin for Trin, som er et materiale der bruges til at lære børn empati gennem aflæsning af egne og andres følelser og sindstilstande. Red Barnets anti-mobbeprojekt Fri for Mobberi er et tilsvarende materiale som gennem forskellige konkrete værktøjer søger at påvirke børn til at respektere og tolerere hinanden samt at udvise omsorg og mod i deres indbyrdes relationer. Fri for Mobberi har fokus på at mobilisere de børn som ofte inden for mobbe-feltet omtales ”passive tilskuere”, dvs. de børn som er vidne til mobning uden selv at være direkte involveret (Rasmussen 2008: 12).

Ét af redskaberne i Fri for Mobberi er en bamse, som projektet lægger op til, kan have forskellige funktioner i forbindelse med at sige fra eller trøste. I vores interviews, med især børnehavebørnene, oplevede vi af og til at børnene refererede til denne bamse når de fortalte om hvad de gjorde når de oplevede at andre børn var kede af det. Her fortalte flere børn om at have hentet bamsen for at trøste en kammerat. Bamsen får i sådanne situationer en trøste-funktion som er let tilgængelig, idet den ikke kræver så meget af barnet der ønsker at udvise omsorg. I nogle af beretningerne er det tydeligt at det er forbundet med glæde og tilfredshed hos udøveren af denne omsorgsgestus at kunne handle i situationen. Børnenes fortællinger vidner dog om, at en velment bamse ikke altid kan stå mål med omsorg fra en voksen – set fra *modtageren* af omsorgens synsvinkel. Nogle børn forbandt også bamsen med det at sige fra over for drilleri. I nedenstående interviewuddrag bliver Katrine på 5 år spurgt om hun har prøvet at sige fra over for nogle piger fra hendes børnehave som af og til gør hende ked af det. Katrine svarer:

Katrine: Det tør jeg ikke at sige, men jeg havde ikke en mobbebamse dér, og så kunne jeg sige til mobbebamsen, at den skulle sige det. (...) Det er fordi hvis man bliver drillet ude på legepladsen, så må man gerne skynde sig ind og hente mobbebamsen og så sige til den hvad den skal sige.

Interviewer: Kan mobbebamsen så sige noget?

Katrine: Nej det gør man bare selv, men så lader man bare som om mobbebamsen siger det, selv om man ikke tør.

Interviewer: Nå, så kan man faktisk sige noget, man ikke tør?

Katrine: Så.. men så siger man det bare alligevel. Eller man kunne hente en voksen, hvis man ikke tør sige det (Katrine 5 år).

Citatet viser hvordan bamsen kan have en funktion som talerør for børn når de skal sige ting til andre som falder dem svært. Bamsen agerer mellemlid, og børnene slipper således for at skulle konfrontere modparten direkte. Citatet peger imidlertid også på at denne løsningsmodel ikke fungerer for alle børn eller i alle situationer. Det er stadig tryggest at hente en voksen nogle gange. Som nedenstående citat fra et interview med en dreng i en anden børnehave viser, er det heller ikke altid at bamsen reelt fungerer i praksis:

Jakob: *Så skal man tage bamsen frem og sige hold op*

Interviewer: *Okay, holder folk så op når man siger det?*

Jakob: *Nej det gør de børn ikke i børnehaven...* (Jakob 5 år)

Citatet vidner om at bamsen i Jakobs børnehave har en mere formel end reel rolle, som er foranstaltet af de voksne, men som børnene ikke har taget til sig. Citatet viser at Jakob godt ved hvad man *skal* eller *bør* gøre når man bliver drillet, men at han samtidigt er klar over at dette er uden egentlig praktisk virkning når det kommer til stykket. For at bamsen skal kunne få en reel funktion, ville det kræve at begge parter involveret i en given situation med drilleri accepterede bamsens – af de voksne introducerede – symbolværdi.

Børnenes forhandlinger og overvejelser omkring bamsens værdi er interessant, fordi bamsen udgør en ny måde at rammesætte drillerihåndtering. Bamsen som redskab afviger fra gængs drillerihåndtering idet en konkret genstand bliver medium mellem parterne. Introduktionen af et sådant redskab kræver selvsagt at der investeres tid og energi på at gøre bamsen til en selvfølgelig del af børns håndtering af drillerier.

Afrunding

Drillerier udgør en betydelig del af børns institutions- og skoleliv. Alle børn kender til at blive drillet eller har på andre måder været involveret i drilleri. For børn i alderen 4-8 år er ”drilleri” et bredt favnende begreb som inkluderer en mængde forskellige måder hvorpå man kan blive generet eller decideret forulempet. Vores interviewmateriale viser ligeledes at drillerier foregår på mange niveauer og konstituerer forskellige grader af alvor. Drillerier forekommer både mellem børn der kender hinanden, og børn der ikke gør, og med varierende intensitet og alvor. Eksemplet med Frederik på 5 år som truer fire jævnaldrende piger fra børnehaven med at smide en leverpostejmad i hovedet på dem, befinder sig i én ende af spektret. Pigerne blev indignerede over Frederiks frækhed, men der ligger ingen angst eller ked-af-det-hed i deres genfortælling af episoden. De var fire om at dele oplevelsen, og de kender alle Frederik og ved derfor at han nok er en drillepind, men ikke ude på at gøre dem ondt. Tværtimod kan man læse en vis fascination af hans frække påfund ind i beretningerne. Vores datamateriale er fuldt af den slags beretninger om små-drillerier mellem kammerater som har gjort indtryk på børnene, men som ikke har påvirket dem mentalt i nævneværdig grad.

I den anden ende af spektret ligger Thomas’ fortælling. Han går i 0. klasse og beretter om dengang han blev overfaldet af en flok ældre drenge han ikke kendte, som sparkede ham uden at han forstod hvorfor. Den slags meningsløs vold skræmmer, og Thomas slutter da også sin fortælling af med at konstatere at ”*sådan nogle store drenge gør altid et eller andet*”, hvilket kan læses som et udtryk for at oplevelsen har påvirket Thomas’ tillid til og tryghed ved ældre drenge.

I den mere alvorlige ende ligger også Karlas situation. Hun bliver ikke udsat for fysiske overgreb, men er over en længere periode blevet udsat for en negativ kritik fra mange af sine klassekammerater hvilket har resulteret i en delvis ekskludering fra klassens fællesskaber. Drillerierne af Karla er blevet et mønster i den måde eleverne er sammen på i den pågældende klasse, i en sådan grad at man kan tale om at Karla er udsat for decideret mobning.

De tre historier er alle eksempler på drilleri, men det er tydeligt at der er tale om drillerier af meget forskellig karakter, og at de følgende kalder på forskellige typer af intervention fra de voksnes side – hvis nogen. Som vi har vist i rapporten, er alle drillerier af enhver form ikke nødvendigvis af det onde og kræver voksnes indblanding. Drillerier kan også ske i sjov, og midt imellem sjov og alvor er der et stort grænseland, hvilket tydeligt illustreres af nedenstående bemærkning:

”Jeg var lige ved at fortælle det til en voksen... men så blev det lige pludseligt sjovt” (Alma 0. kl.).

Havde Alma nået at blande en voksen ind i den pågældende situationen, havde den sandsynligvis udviklet sig anderledes. De indblandede børn håndterede imidlertid situationen selv, og Alma lærte at drillerier faktisk også kan være sjove eller harmløse. Der er ingen tvivl om at det er vigtigt for børn at lære at navigere og gebærde sig i på egen hånd i grænselandet mellem sjov og alvor. Eksemplet med Frederik og leverpostejmadderne ligger også i dette grænseland hvor børn gennem drillerier prøver hinanden af og eksperimenterer med måder at være sammen på.

Ligeledes har vi med rapporten vist at børn i stor udstrækning på egen hånd kan håndtere de konflikter som måtte opstå som følge af drillerier, og gennem forhandlinger eller undskyldninger nå frem til en løsning. Dette kræver blot at de voksne skaber nogle rammer børnene kan handle inden for, og at børnene lærer redskaber til at håndtere drillerier, hvad enten det er på egne eller andres vegne.

I rapporten har vi påpeget at selvom de voksne ikke er fysisk nærværende, kan deres indflydelse alligevel ses i form af en socialisering af børnene, idet børnene trækker på de kompetencer og redskaber de voksne har hjulpet dem med at tilegne sig. Dette ses i børnenes tilegnelse af en forståelse af det lille ord undskyld's nærmest magiske betydning, såvel som i børnenes brug af mindre gængse redskaber som ”mobbebamsen”. I interviewene med børnene er fremstillingen af den voksne som ”politibetjent” eller ”ildslukker” dominerende, men der er imidlertid også flere der fortæller om at de voksne skaber rum for samtaler om drillerier, konflikter, omsorg osv. mellem børnene.

I vores data ser vi en forskel i den måde børnene taler og fortæller om at håndtere drillerier på i de forskellige besøgte institutioner. En af skolerne skiller sig ud ved at børnene her i højere grad taler om at håndtere drillerier ved *at sige fra* – ikke bare på egne vegne men i stor udstrækning også på andre børns vegne. I det hele taget er de interviewede børn på denne skole mere fokuserede på at hjælpe andre, og de synes i højere grad at være optagede af drillerier og håndtering heraf som et anliggende, der ikke kun implicerer de to direkte involverede parter. Denne forskel mellem skolerne er interessant fordi den angiveligt afspejler hvordan de voksne på skolerne har arbejdet med drilleri og konflikthåndtering. Man kan således se det sådan at personalet på skolen er lykkedes med at introducere en mere kollektiv ansvarlighed, som børnene har taget til sig og nu med succes bruger i deres hverdagsliv.

Det er dog ikke altid – heller ikke på omtalte skole – at børn på egen hånd formår at håndtere drillerier. Der kan opstå specifikke situationer hvor børnenes kompetencer på området ganske simpelt ikke slår til, og voksnes direkte intervention eller hjælp og støtte derfor er påkrævet. I Thomas' tilfælde var det overmåde svært for ham at stille noget op over for en gruppe ældre drenge. Det ville kræve en styrke og et mod man ikke kan forvente af et barn i hans alder og position – eller af hans klassekammerater som overværede oprinnet. På samme måde synes Karlas situation fastlåst. Der er opstået et mønster omkring hendes status i klassen som det kan være meget vanskeligt at bryde for såvel hende selv som for hendes klassekammerater. Her er der brug for en person, som med autoritet kan påpege over for børnene hvad det er for handlingsmønstre der er opstået, og som kan hjælpe børnene med at få etableret andre, mere positive, omgangsformer.

Litteratur

- Andersen, P.Ø. & Kampmann, J. (1996): *Børns legekultur*. København: Gyldendal.
- Colby, A. & Kohlberg, L. (1987): *The measurement of moral judgement*. London: Cambridge University Press.
- Kampmann, J. (1998): *Børneperspektiv og børn som informanter*. København: Børnerådet.
- Kampmann, J. (2000): Børn som informanter og børneperspektiv. I: Jørgensen, P.S. & Kampmann, J. (red): *Børn som informanter*. København: Børnerådet.
- Knudsen, R. K., Lindberg, S & Kampmann, J.(2008): *Liberated from Bullying*, Paper for NYRIS 10, Lillehammer, Norway, 15.6.2008
- Kvale, S. (1996): *InterViews*. Thousand Oaks: Sage.
- Piaget, J. (1965): *The moral judgement of the child*. New York: Free Press .
- Rasmussen, D. (2008): *Fri for Mobberii – Hvorfor det? Baggrunds- og faghæfte*, Mary Fonden og Red Barnet.
- Rathje, M. & Andersen, M.H. (2005): "Fuck, sgu og søreme. Bandeord og andre kraftudtryk i tre generationer" I: *Nyt fra Sprognævnet* 2005/ 2. Juni.
- Schaffer, H.R. (1999): *Social udvikling*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Sommer, D. I: *Pedagogisk Forskning i Sverige* 2003 årg. 8 nr. 1–2 s.85.
- Sørensen, K.L. (2006): *De små bander – en undersøgelse af små børns brug af bandeord*, Speciale indleveret ved Dansk og Psykologi, Roskilde Universitetscenter.
- Vejleskov, H. (2003): *Børns forståelse af menneskelige og sociale forhold. Introduktion til social cognition*. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.